

PRŮZKUMY PAMÁTEK A MY



PHDR. & JUDR. PAVEL KROUPA

V roce 1971 jsem coby středoškolák využil možnosti vyplývající z akademické svobody a začal jako tehdejší laik poslouchat přednášky na katedře dějin umění FF UK. Přednášky se konaly ve večerních hodinách, a tak malá místnost plná posluchačů v budově uprostřed magického Starého Města, tma za okny a skvostná témata jednotlivých přednášek vytvářely podmanivou atmosféru tohoto prostředí. Všem přítomným se otvíral svět českého a zejména evropského umění, jehož osobní poznání bylo v tehdejší době z politických důvodů již prakticky nemožné. Přednášky profesora Pešiny a dalších členů katedry představovaly na dlouhou dobu jednu z mála enkláv svobodného myšlení v těžkém normalizačním období. Pešinovy přednášky o italském umění svou gradací a propracovaným systémem předkládaných informací a úvah byly ukázkou dokonalé profesionality, prověřené desítkami let uměnovědné praxe. Jeho klidný a zároveň nesmlouvavý tón, jakým promlouval do ticha zaplněné posluchárny, a jeho přítomnost za katedrou byly pro mne dokladem stále nepřerušené kontinuity klasického přístupu k uměnovědnému materiálu, pěstovanému v Praze v dobách Matějčkových a Štechových. Základním principem tohoto přístupu bylo slohové hodnocení uměleckých děl a jejich ikonografická interpretace, a to v dobovém historickém kontextu. Hledání pravdy o umění a jeho významu bylo založeno na tradicích vizuálních vjemů a jejich interpretacích. Spekulativní úvahy se připouštěly, pokud neopustily hranice racionality a obecně sdílených mantinelů rozumové srozumitelnosti. Když se mi po osmi letech úsilí podařilo prorazit sice neuchopitelnou, přesto bohužel reálně existující bariéru kufkovského typu, a dostat se konečně na řádné studium, byla situace i po Pešinově odchodu z katedry naštěstí nezměněna. Duch klasické uměnovědy zde vládl stále se všemi klady i zápory.

Po nástupu do památkářské praxe jsem zjistil, že se schopnostmi datovat slohové celky i detaily nevystačím. K čemu mi byly načtené znalosti vývoje francouzské gotiky a možnosti její ikonografické, ikonologické či metafyzické interpretace, nač bylo mé nadšení pro výklady archetypálních symbolů kolektivního nevědomí, publikované C. G. Jungem, a jejich paralely v evropské středověké architektuře, když jsem nevěděl, jak rozpoznat stáří obyčejné zdi, omítkové vrstvy apod. Jednoduše řečeno, praxí jsem se musel velmi rychle učit provádět si sám pro sebe bleskové průzkumy staveb. Pomůckou jistě byly stavební průzkumy tehdejšího SÚRPMO, ale ani ty nebyly vždy dostatečné, zejména pokud šlo o průzkumy velkých městských celků. Myslím, že v 80. letech minulého století řada lidí z naší generace, kteří začínali svou odbornou praxí, hledala v tomto směru svou vlastní cestu, jak se vypořádat s mnoha úskalími při provádění průzkumů. Snazili jsme se jít v průzkumech co nehlouběji a vnitřní poctivost nám byla v tomto ohledu nejspolehlivějším nástrojem a jistotou. K interpretacím slohových tvarů jsem se tedy snažil přidat interpretaci stavebních konstrukcí. Musím upřímně říci, že teprve památková praxe mi umožnila plně pochopit nezastupitelný význam průzkumů. Dosavadní, do té doby často praktikovaný přístup, kdy badatel si utváří odborné závěry o památce pouze na základě jejího vizuálního ohledání a následného slohového rozboru jejího tvarosloví, může totiž vést (a v některých případech skutečně vedl) k zásadním omylům a nesprávným závěrům. Pochopil jsem, že tento tradiční akademický uměnovědný přístup, který v mnoha případech ignoruje stavební vývoj památky, je svým způsobem nezodpovědný. A to nejen při vytyčování vývoje konkrétní stavby, ale i při pokusech o sledování zásadních slohových vývojových trendů a jejich analýzách. Interpretace tvarů bez pokud možno bezpečné znalosti stavebního vývoje té které konkrétní stavby, včetně (je-li to možné) všech dostupných historických a ikonografických souvislostí, může zmylit badatele zcela zásadním způsobem a může jej přivést k zavádějícím závěrům. Konečně, takové příklady se skutečně staly. Tento povrchní a jednostranný přístup může být i důsledkem skutečnosti, že akademický badatel jednoduše adekvátní průzkum nedokáže provést, nebo dokonce touto činností pohrdá. Takovýto postoj by ovšem byl velmi politováníhodný. Zdá se mi, že se situace v posledních letech mění a průzkumy památek se stávají integrální součástí oboru památkové péče. Přispívá k tomu řada faktorů, jako je zapojování širokého okruhu lidí do těchto aktivit, a to bez ohledu na jejich vzdělání, a dále publikování průzkumů v nejrůznějších podobách a formách. Neskromně si snad mohu dovolit říci, že k tomuto trendu přispívá i tento časopis. Možná, že není daleko doba, kdy učinit vážně míněný závěr o stavbě a památce vůbec bez provedení průzkumu odpovídajícího rozsahu a kvality, si jednoduše seriózní badatel nebude moci dovolit.

Rád bych se zmínil ještě o jednom důležitém aspektu vnitřního puzení po tomto specifickém typu poznání. Vnitřní touha po odkrytí tajemství vývoje a podoby historické stavby, podstaty tvaru architektonického článku, nástěnné malby či sochy je pouze jedna. Je výslednicí směsice reliktvů, představ či genetických, výchovných nebo jiných vlivů. Může jít o substituci podvědomé snahy o poznání a trvalé uchopení duchovních hodnot, kdy namísto úsilí o vlastní duchovní růst hledáme a snažíme se odkrýt tajemství jakoby skrytá v materiálním světě, který nás obklopuje. Snahou o co nejpevnější zakotvení mysli v minulosti se podvědomě snažíme přiblížit se v úrovni vlastního vědomí co nejdále a nejhlouběji do dob, kdy naše sepětí s nestvořeným bylo trvalé a samozřejmé. Namísto přímého hledání nestvořeného hledáme pouto s ním v materiálním světě, tedy v artefaktech stvořených, nám známých, srozumitelných a poznatelných naším vědomím. Myslím, že toto může být podstatou naší trvalé vnitřní potřeby zkoumání minulosti, potřeby, která postupem času ve společenské rovině nabyla formy rozličných historických disciplín.

Památková praxe, do které jsem po skončení studií postupně vplynul, kdy pracovník si sám provádí systematický průzkum stavby, kdy odkrývá postupně – nejčastěji v průběhu obnovovacích prací – proměny její podoby v jednotlivých jejích vývojových fázích, včetně všech detailů, a poté nebo průběžně určuje z památkového hlediska směr obnovy, se mi osobně v praxi velmi osvědčila a považuji ji za velmi dobrou. Znalost vývoje stavby mi umožnila přesvědčivěji argumentovat při prosazování pro praktického staváře nepochopitelných archaických stavebních úprav, navíc s možností je názorně demonstrovat na odkrytých autentických místech stavby. Velký význam může mít často publikování dokumentovaných a interpretovaných nálezů v odborném, ale i místním tisku. Nemám nyní na mysli vliv na badatelskou obec kolegů, nýbrž ovlivňování zdravého místního patriotismu. Znáám starosty, kteří si kopírují články o stavbách ve svých obcích a jsou hrdí a někdy překvapení, že právě jejich kostelu, zvonici či podobně se dostalo tak významné pozornosti. Zároveň pak pracovník památkové péče, kterého třeba doposud vnímali jen jako člověka, který je jakoby omezuje v jejich veřejně prospěšných aktivitách, se představí jako badatel s tvůrčími a interpretačními schopnostmi. Jeho prestiž v místě tato skutečnost jistě velmi prospěje.

Nemohu si odpustit tuto, dle mého soudu velmi podstatnou poznámku. I přes nezpochybnitelný význam provádění průzkumů pro společnost je třeba mít neustále na paměti, že předmětem našeho zkoumání jsou konec konců stále objekty stvořené, materiální, a tudíž konečné, že naše vědomí, díky němuž vnímáme své radostné pocity z bádání, podléhá rovněž zániku a přirozeně shodné povahy jsou i výsledky našeho badatelského úsilí. Když v první polovině 14. století některé z dominikánských řeholnic porýnských klášterů po dlouholetých duchovních cvičeních dosahovaly stavu probuzení a odpoutaly se trvale od svého ega (tento stav je např. v pálijských textech théravádového buddhismu nazván termínem nibbána), bylo jim jistě zcela lhostejné, zdali se tak děje v chóru jejich klášterního kostela, v jeho lodi, či v klášterním ambitu, v kapitulní síni nebo dokonce zcela jinde. Bylo jim v té chvíli rovněž jedno, zdali jim v jejich úsilí pomáhaly obrazy či sochy drasticky naturalisticky pojednaných Piet nebo Kristů na kříži, a přirozeně vůbec nemohly vědět o tom, že o mnoho staletí později povedou lidé diskuse o tom, jsou-li tyto obrazy tzv. Andachtsbilder či nikoliv, a že archeologové mohou vést nad nálezy jejich zničených klášterů vášnivě diskuse typu, zda ta která prostora mohla či nemohla být kapitulní síň apod. Jak by řekl Buddhadása Bhikkhu, thajský buddhistický mnich: ony řeholnice v tomto životě udělaly tu nejlepší věc, jakou může vůbec lidská bytost udělat, a obdržely tu největší věc, jakou může lidská bytost obdržet.

Ale takto skončit nechci, konečně každý z nás nemá sklony k pochopení či dokonce k praktikování duchovního života. Dobré je, že průzkumy památek se postupně stávají samozřejmou součástí každodenního života oboru a naší kultury vůbec a pronikají do povědomí širší veřejnosti. Pokud jejich autoři nepodlehnu falešnému pocitu vlastní výjimečnosti a nepostradatelnosti, poctivá práce na nich může člověka vnitřně zušlechťovat a pomoci mu přenášet se přes úskalí případných zlých životních období. Je dobré a svým způsobem úsměvné zažít setkání s kolegou, který vládí z posledních sil k uložení do archívu nepředstavitelně objemný průzkum o zanikající památce, provedený s pečlivostí, nad kterou zůstává obyčejnému smrtelníkovi rozum stát, a dechem přerývaným z námahy nad vlečeným vzácným břemenem si stěžuje, že ze získané odměny nepokryl ani základní výdaje na papír, tisky apod. Na druhé straně je smutné vyslechnout zprávy o vystavených fakturách na vysoké finanční částky za průzkumy, jejichž uskutečnění nebylo nutné, a vynaložené prostředky mohly být využity na záchranu skutečně ohrožených historicky hodnotných památek, stojících třeba v těsném sousedství zkoumaného místa. Když již nejsme schopni vnitřního usebrání se, pokusme se uchovat si alespoň charakter. Konečně, trvalá snaha o čistotu vlastní mysli by měla být pro každého člověka na prvním místě, ať se zabývá v životě čímkoliv.

